

Rijker maar ongelijker. Is de recente toename van de inkomens- ongelijkheid een statistische constructie?

**Johan
Albrecht**
Senior Fellow
Itinera Institute

De inkomensongelijkheid neemt toe in België. Dit blijkt uit de berekening van Gini-coëfficiënten op basis van fiscale statistieken. De toenemende inkomensongelijkheid wordt veelal toegeschreven aan globalisering, de-industrialisatie of de evolutie naar een kenniseconomie. Is deze voorstelling compleet of spelen andere factoren een belangrijke verklarende rol?

De evolutie van de inkomensongelijkheid op basis van de populaire Gini-coëfficiënt is zeer gevoelig voor de toename van het aantal aangiften. Tussen 1999 en 2005 steeg het aantal fiscale aangiften in België met maar liefst 1 200 000 eenheden of 26%. Het aantal inkomens in de analyse van de inkomensongelijkheid is dus zeer sterk toegenomen. Deze toename is een veelvoud van het aantal nieuwe jobs of schoolverlaters gedurende dezelfde periode en is deels het gevolg van niet-economische factoren zoals het toenemende aantal kleinere gezinnen (meer singles en éénoudergezinnen, 207 000 echtscheidingen tussen 1999 en 2005,...).

Veel van deze nieuwe aangiften komen terecht in de lagere inkomensdecielen. Simulaties tonen aan dat deze toename van het aantal aangiften verantwoordelijk kan zijn voor de recente toename van de inkomensongelijkheid.

De toename van de inkomensongelijkheid lijkt dan ook vooral de vertaling van een markante sociale en fiscale dynamiek. Als het aantal fiscale aangiften verder blijft stijgen, zal de inkomensongelijkheid op basis van de Gini-coëfficiënt in de toekomst zeer waarschijnlijk toenemen ongeacht de klassieke correcties via activeringsprogramma's, hogere uitkeringen of een meer progressieve fiscaliteit.

Wie arm is in België, heeft weinig boodschap aan de evolutie van algemene inkomensongelijkheid. Een gerichte armoedebestrijding is en blijft prioritair. Het verband tussen armoede en inkomensongelijkheid op basis van fiscale statistieken is echter allesbehalve eenduidig. Zo leren de fiscale statistieken o.a. dat van de 10% armste aangiften er ongeveer 500 000 niet leven van een leefloon en toch maar een gemiddeld netto-belastbaar jaarinkomen van 1727 Euro hebben.

Economische groei en inkomensongelijkheid verdelen nog steeds het politieke landschap. Volgens de gangbare clichés wil rechts meer groei omwille van de groei en is links alleen geïnteresseerd in herverdeling omwille van de herverdeling. De realiteit mag dan veel genuanceerder zijn, het thema van de inkomensongelijkheid is aan een nieuwe opmars begonnen. Zo blijkt een toenemende maatschappelijke gevoeligheid voor inkomenskwesaties uit de stroom van mediaberichten over de hoge lonen van CEO's, de riantie ontslagpremies voor managers van overheidsbedrijven, het toenemende aantal Belgische Euromiljonairs en de schatting dat maar liefst 800 miljard Euro geparkeerd staat op Belgische spaar- en beleggingsrekeningen. Deze observaties zijn stuk voor stuk markant maar niet representatief voor de globale inkomensdynamiek binnen onze maatschappij.

Hiertoe zijn meer representatieve meetinstrumenten nodig. Het gebruik van deze instrumenten leidt tot twee conclusies; de algemene inkomensongelijkheid neemt toe en één Belg op zeven leeft in armoede¹. Onze maatschappij wordt dus rijker maar ook ongelijker. Is hiermee alles gezegd of zijn er andere verklarende factoren in het (statistische) spel?

1. Ongelijkheid in de kenniseconomie

Ongelijkheid is een multidimensionaal concept. Hoewel het maatschappelijke debat zich vooral richt op de inkomensongelijkheid, is er daarnaast ook een vermogensongelijkheid, een ongelijkheid in kansen, in sociale vaardigheden, in beschikbare tijd, enzovoort.

De inkomensongelijkheid is dus maar een deel van de 'totale ongelijkheid'. Het totale vermogen van de Belgen –

1. Armoede is een relatief begrip. Op basis van een vergelijking met het gemiddelde inkomen wordt één op zeven Belgen statistisch ondergebracht in de groep 'arm'. Mochten alle inkomens in ons land van dag op dag verdrievoudigen, dan nog blijft er een omvangrijke groep 'arm' omdat hun fors toegenomen inkomen natuurlijk veel lager uitvalt dan de nieuwe inkomens van de groepen die voorheen al rijker waren.

financieel en onroerend- is naar schatting ongeveer vijf keer zo omvangrijk als de som van jaarlijks verdiende inkomens of het Bruto Binnenlands Product (BBP)². In jaren met fors stijgende vastgoedprijzen en hogere aandelenkoersen stijgt het vermogen veel sterker dan de inkomens of het BBP. Het opbouwen van vermogensposities wordt door de Belgische overheid sterk aangemoedigd door fiscale stimuli voor woningbezit, pensioensparen, ‘tak 23’-producten, vrijgestelde onroerende voorheffing op spaarboekjes, etc. Aangezien niet iedereen ‘in gelijke mate’ gebruik kan maken van deze overheidsstimulansen, neemt hierdoor de ‘totale’ ongelijkheid in de maatschappij toe.

Volgens zowat iedereen neemt de inkomensongelijkheid tussen arm en rijk in België toe³. Hiervoor zijn er verschillende economische verklaringen. Zo is er in de economische theorie momenteel veel aandacht voor de marktwaarde van kennis en scholing. De evolutie naar een kenniseconomie belooft vooral de hoogopgeleide kenniswerkers terwijl ongeschoolden eerder moeten hopen op afgeleide tewerkstelling in het zog van de nieuwe kennissectoren. Kennis en vaardigheden zijn ongelijk verdeeld en deze ongelijkheid komt tot uiting in de inkomensstatistieken. Een onderwijsstelsel dat ieders

vaardigheden maximaal ontwikkelt, zal de kennisongelijkheid niet verminderen maar is natuurlijk sterk te verkiezen boven een onderwijssysteem dat heel wat ongeschoolden aflevert.

België is een land met zeer hoge belastingen op arbeid. Hierdoor kunnen private bedrijven geen werknemers met een lage toegevoegde waarde aanwerven⁴. Dit is een oud probleem en dus niet het gevolg van de globalisering. Voor werknemers met een hoge toegevoegde waarde – de kenniswerkers- is de fiscale druk op arbeid minder problematisch. Werknemers zijn dan ook in een ongelijke mate het slachtoffer van de hoge belastingen op arbeid in België. Alleen de overheid kan deze oorzaak van inkomensongelijkheid aanpakken.

De zwakkere werknemers of werkzoekenden die niet aan de bak komen, zijn dan ook afhankelijk van allerhande uitkeringen. De Belgische uitkeringen zijn naar Europese maatstaven eerder laag en volgen niet de loonevoluties op de private markt⁵. Een toenemende inkomensongelijkheid is dan ook het gevolg van onze economische instituties en de hoge uitkeringsafhankelijkheid in een situatie van budgettaire krapte.

“
**Kennis en
 vaardigheden zijn
 ongelijk verdeeld
 en deze
 ongelijkheid komt
 tot uiting in de
 inkomens-
 statistieken.**
 ”

2. Het totale vermogen is ongelijker verdeeld dan de jaarlijkse inkomens. Vuchelen en Rademakers becijferden in 1998 dat de 10% rijkste Belgen bijna de helft van het totale Belgische vermogen bezitten.

3. Zie bijvoorbeeld de rubriek FAQ bij website Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (gebaseerd op verschillende bronnen; <http://www.armoedebesrijding.be/>).

4. Publieke werkgevers kunnen dit wel omdat het winstprincipe niet speelt bij dienstverlening door de overheden.

5. De overheid zou natuurlijk de uitkeringen kunnen koppelen aan de evolutie van de lonen. Door het zeer grote aantal uitkeringsafhankelijken in België, vereist een dergelijke koppeling een aanzienlijke toename van de fiscale druk. Hierdoor kunnen jobs en activiteiten verdwijnen waardoor het aantal werklozen stijgt en de uitgaven aan uitkeringen blijven toenemen.

2. De betekenis van de toenemende inkomensongelijkheid

Een toenemende inkomensongelijkheid kan verschillende betekenissen hebben. In het populaire debat wordt de toenemende inkomensongelijkheid dikwijls geïnterpreteerd als de dualisering van onze maatschappij waarbij de rijken nog veel rijker worden en de armen verder verarmen. Had Marx dan toch gelijk in 1867 en moeten we zijn profetieën dringend van onder het stof halen⁶?

Alle inkomens stijgen maar de stijging is ongelijk omdat mensen nu eenmaal verschillende activiteiten uitoefenen. De rijken verwerven dus een hoger inkomen terwijl hun vermogen stijgt nog veel sneller in goede beursjaren. Maar ook de lage en middenlonen nemen toe en de uitkeringen zijn niet gedaald. Vertrekkende van de fiscale aangiften, kan de inkomensongelijkheid hierdoor toenemen. Dit hangt vooral af van de inkomensevolutie van de omvangrijke middenklasse. Vanuit statistisch oogpunt is de verveelvoudiging van het inkomen van 1000 superrijken in België van marginaal belang.

6. Marx zag het kapitalisme evolueren tot een situatie waarbij een zeer klein deel van de bevolking – de uitbuitende kapitalisten – alsmäär rijker werd terwijl de rest verpauperde. In de Belgische context anno 2007 kunnen we moeilijk stellen dat 98% van de Belgen zeer arm is en uitgebuit wordt door kapitalisten.

“
Of de ongelijkheid een maatschappelijk probleem is, is een oordeel dat afhangt van het beeld over de ideale of optimale ongelijkheid en dit beeld is gebaseerd op sociaal-economische doelstellingen en op filosofisch-ideologische visies.”

Of de ongelijkheid een maatschappelijk probleem is, is een oordeel dat afhangt van het beeld over de ideale of optimale ongelijkheid en dit beeld is gebaseerd op sociaal-economische doelstellingen en op filosofisch-ideologische visies. Waar iedereen het wel over eens is, is de noodzaak om een effectief beleid te voeren tegen armoede en in het bijzonder tegen generationele armoede. De overheid kan de armen niet in de kou laten staan indien de algemene inkomensongelijkheid laag tot zeer laag zou zijn.

Het beeld van de dualisering met rijk tegenover arm, vertrekt impliciet van de veronderstelling dat de meting van de inkomensongelijkheid steeds gebeurt voor een vergelijkbare populatie. Mocht een onderzoek naar inkomensongelijkheid gevoerd worden op basis van het individuele inkomen van alle Belgen – en dus niet op basis van het gezinsinkomen –, dan weten we dat deze populatie amper of niet verandert. De totale bevolking van ons land schommelt al lang tussen 10 à 10.3 miljoen inwoners. Inkomensongelijkheid wordt meestal gemeten op basis van

fiscale aangiften. Er zijn natuurlijk veel minder fiscale aangiften dan inwoners omdat de fiscus het principe van één aangifte per gezin hanteert. In tegenstelling tot de totale bevolking van ons land, is het aantal aangiften echter allesbehalve stabiel. Tussen 1999 en 2005 steeg het aantal aangiften met 26%. We kunnen dan ook de vraag stellen wat de invloed van deze toename is voor de evolutie van de gemeten inkomensongelijkheid?

Stel dat we ter vergelijking de inkomensongelijkheid toch zouden meten op basis van het individuele inkomen van 10.3 miljoen Belgen. Mocht het aantal Belgen op enkele jaren tijd plots toenemen tot 13 miljoen (+26%), dan kan deze toename een grote impact hebben op de evolutie van de inkomensongelijkheid. Wanneer 2.7 miljoen zeer gegeerde kenniswerkers zich komen vestigen in ons land, dan neemt door deze grote instroom van hoge inkomens de Belgische inkomensongelijkheid toe. Het is onduidelijk of dit een maatschappelijk probleem met zich meebrengt⁷. In termen van betekenis kunnen we stellen dat de indicator van inkomensongelijkheid vooral de dynamiek van de bestudeerde populatie vertaalt.

Wanneer echter 2.7 ongeschoolde werkzoekenden zich komen vestigen in ons land, dan zal de inkomensongelijkheid ook toenemen omdat het inkomen van de nieuwkomers wellicht sterk verschilt van het inkomensprofiel van de populatie voor migratie. Ook in deze situatie meet de toenemende inkomensongelijkheid vooral de dynamiek van de populatie. Het probleem in de laatste situatie is niet

de toename van de inkomensongelijkheid – deze is als het ware geïmporteerd-, maar de onmogelijkheid om op korte termijn een grote instroom van werkzoekenden te absorberen.

Het is natuurlijk in geen enkel opzicht realistisch om te veronderstellen dat de totale Belgische bevolking met 26% zou toenemen in enkele jaren tijd. De hierdoor veroorzaakte verandering in de inkomensongelijkheid is dan ook niet relevant.

Terug naar de realiteit waarin we inkomensongelijkheid vooral meten op basis van fiscale statistieken. Het aantal fiscale aangiften steeg wel met 26% tussen 1999 en 2005 en tegelijkertijd steeg de gemeten inkomensongelijkheid. Hoe relevant is dan ook deze laatste observatie? Is een Marxistische dualisering aan de gang, of meten we hier vooral aspecten van een sociale dynamiek die op zich weinig of niets te maken hebben met inkomenskwesaties?

7. Dit zal wellicht afhangen van de levensstijl die deze goedbetaalde kenniswerkers hanteren.

3. Meten is weten: de Gini-coëfficiënt

Een klassieke indicator voor inkomensongelijkheid is de Gini-coëfficiënt⁸. Deze indicator wordt meestal berekend op basis van de fiscale aangiften en is zeer populair bij internationale vergelijkingen⁹. Er zijn ook studies die een Gini-coëfficiënt berekenen op basis van een vaste steekproef, bijvoorbeeld 10 000 gezinnen die gedurende een lange periode gevolgd worden. Bij een dergelijke onderzoeksopzet kan de berekening van de Gini-coëfficiënt gebeuren aan de hand van het totale gezinsinkomen dat natuurlijk in belangrijke mate verschilt van het netto-belastbare fiscale inkomen. Het totale inkomen is stabiel en het netto-belastbare fiscale inkomen omdat dit laatste kan veranderen door wijzigingen in de fiscale wetgeving. Indien bijvoorbeeld de belastingvrije sommen sterk verhoogd worden, daalt het belastbare fiscale inkomen van alle huishoudens terwijl het bruto-inkomen niet verandert is. Anderzijds kan het totale beschikbare inkomen sterk variëren als gevolg van meerwaarden bij de verkoop van financiële activa of bij de verkoop van onroerend goed. Het beschikbare inkomen bevat tevens de interesten die niet in de fiscale aangifte opgenomen dienen te worden, enzovoort.

Voor de evolutie van de Gini-coëfficiënt over de tijd maakt het wellicht niet veel uit of geopteerd wordt voor het netto-belastbare fiscale inkomen of voor het totale inkomen (dat dus niet in totaliteit belast wordt). Het lijkt zeer onwaarschijnlijk dat de inkomensongelijkheid op basis van

netto-belastbare inkomens zou toenemen terwijl de ongelijkheid op basis van het totale inkomen zou afnemen.

Gini?

De Gini-coëfficiënt is een getal tussen 0 (perfecte inkomensgelijkheid) en 1 (perfecte inkomensongelijkheid). De Gini-coëfficiënt wordt berekend door de totale bevolking te rangschikken naar inkomen. Per inkomensgroep wordt het aandeel in het totale inkomen vergeleken met het fictieve aandeel bij een perfect egalitaire inkomensverdeling. Bij een perfect egalitaire inkomensverdeling ontvangt de groep van de 10% armste huishoudens 10% van de totale inkomens. Wanneer deze groep in realiteit maar 3% ontvangt, dan meten we voor deze groep een afwijking van 7%. De Gini-coëfficiënt is de optelsom van alle gemeten afwijkingen voor alle inkomensgroepen in de analyse. Hoe hoger de optelsom van deze afwijkingen, hoe hoger de Gini-coëfficiënt.

4. Evaluatie Gini

Bij de berekening van de Gini-coëfficiënt worden eerst alle fiscale inkomens gerangschikt van laag naar hoog (zie Box Gini?). De Gini-coëfficiënt meet de afwijking van de reële inkomensverdeling met de perfect egalitaire verdeling. Een stijging van de Gini-coëfficiënt betekent dus dat de inkomensverdeling verder afwijkt van de egalitaire verdeling. Het is niet zo eenvoudig om een stijgende Gini-

8. Er bestaat een uitgebreide wetenschappelijke literatuur over alle voor- en nadelen bij het gebruik van de Gini-coëfficiënt. Dit is een interessant debat maar in deze bijdrage kijken we alleen naar de dynamiek van de onderliggende populatie. Deze keuze is het gevolg van de markante evolutie van het aantal fiscale aangiften in België.

9. Deze populariteit kan vooral verklaard worden door het ontbreken van een algemeen aanvaard alternatief.

coëfficiënt te beoordelen. Dit hangt immers af van de gehanteerde criteria. Vanuit een economisch oogpunt is de utopie van een perfect egalitaire verdeling allesbehalve efficiënt. Wanneer arbeid en economisch initiatief te zeer ontmoedigd worden – in de egalitaire utopie moeten alle inkomensverschillen tussen huishoudens immers wegbelast worden-, kan op termijn iedereen vooral even arm zijn. Inkomensongelijkheid kan op zich dus efficiënt zijn en een balans tussen efficiëntie en rechtvaardigheid is dan ook primordiaal.

Een Gini-coëfficiënt gelijk aan één wijst dan weer op een extreem ongelijke verdeling waarbij één enkele fiscale huishouding alle nationale inkomens incasseert. Ook deze extreme situatie is niet meer dan een abstract referentiepunt.

Veelal wordt de Gini-coëfficiënt berekend voor en na belastingen. Onderstaande tabel toont de evolutie van de Gini-coëfficiënt op basis van fiscale statistieken in België, Vlaanderen, Wallonië en Brussel.

Uit Tabel 1 blijkt dat de inkomensongelijkheid zowel in België als in de gewesten jaar na jaar is toegenomen. Of meer precies gesteld: de inkomensverdeling wijkt meer en meer af van de perfect egalitaire situatie. En dit geldt zowel voor als na belastingen. Tussen 1999 en 2003 steeg de pre-tax Gini voor België van 0.383 naar 0.407¹⁰.

De inkomenskloof tussen arm en rijk wordt blijkbaar breder en dieper in België, en hieraan worden allerhande corrigerende beleidsaanbevelingen gekoppeld. Er is echter opvallend weinig belangstelling voor de achterliggende mechanismen die de toenemende inkomensongelijkheid aan de hand van de Gini-coëfficiënt-deels zouden kunnen verklaren.

5. Verklarende factoren

Wie de inkomensongelijkheid meet aan de hand van de Gini-coëfficiënt, dient hierbij rekening te houden met de gevoeligheden van deze indicator. De evolutie van de Gini-coëfficiënt over de tijd is zeer gevoelig voor belangrijke

10. Hoewel de aangegeven inkomens in beperkte mate ook inkomens uit vermogen kunnen omvatten, mag de inkomensongelijkheid niet verward worden met vermogensongelijkheid.

	België		Vlaanderen		Wallonië		Brussel	
	Voor bel.	Na bel.	Voor bel.	Na bel.	Voor bel.	Na bel.	Voor bel.	Na bel.
1990	0,362	0,297	0,359	0,296	0,358	0,294	0,389	0,362
1995	0,365	0,297	0,362	0,296	0,362	0,294	0,387	0,365
1996	0,37	0,301	0,368	0,299	0,367	0,298	0,39	0,37
1997	0,373	0,304	0,371	0,304	0,369	0,3	0,395	0,373
1998	0,376	0,308	0,374	0,306	0,373	0,304	0,4	0,376
1999	0,383	0,312	0,38	0,311	0,382	0,31	0,404	0,383
2000	0,381	0,309	0,38	0,308	0,378	0,305	0,4	0,381
2001	0,392	0,319	0,39	0,318	0,387	0,315	0,412	0,392
2002	0,399	0,329	0,396	0,328	0,396	0,327	0,415	0,399
2003	0,407	0,34	0,409	0,343	0,399	0,333	0,418	0,407

Bron: website Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting gebaseerd op verschillende bronnen (<http://www.armoedebestrijding.be/>).

Tabel 1:
Gini-coëfficiënt op basis van fiscale statistieken, voor en na belastingen

veranderingen in de onderliggende populatie. Dit is het geval voor België. We stellen dan ook de vraag of de toename van de inkomensongelijkheid louter en alleen het gevolg is van de spectaculaire evolutie van het aantal fiscale aangiften in ons land. We tonen hieronder aan dat er vooral aangiften met lage belastbare inkomens zijn bijgekomen tussen 1999 en 2005. Hierdoor kan de inkomensongelijkheid, gemeten met de Gini-coëfficiënt of met een andere indicator van ongelijkheid, alleen maar toenemen.

Onderstaand eenvoudig voorbeeld meet de inkomensongelijkheid op basis van een variabele populatie en illustreert de mogelijke impact van een sterke toename van de populatie op de geregistreerde ongelijkheid.

Populatie = 5 eenheden									
	A	B	C	D	E		Gem	St.afw	Variantie
1	35	42	39	40	38		38,8	2,588436	6,7
2	38	43	42	42	40		41	2	4
Populatie = 6 eenheden									
	A	B	C	D	E	F	Gem	St.afw	Variantie
3	35	42	39	40	38	28	37	4,97996	24,8
4	38	43	42	42	40	28	38,833	5,600595	31,36667

Het bovenste deel van het voorbeeld vertrekt van een populatie van 5 huishoudens (A, B, C, D en E) waarvoor fiscale gegevens (bijvoorbeeld in 000 Euro) beschikbaar zijn. Het gemiddelde fiscale gezinsinkomen in situatie 1 – de eerste lijn in het voorbeeld - bedraagt 38.8 en zowel de standaardafwijking (St.afw) als de variantie geven inzicht in de ongelijkheid of inkomensverschillen binnen deze populatie¹¹. Vervolgens herberekenen we in situatie 2 – lijn 2 in het voorbeeld - het gemiddelde inkomen en de inkomensongelijkheid na een

wijziging van de 5 gezinsinkomens waarbij vooral de lagere inkomens relatief sterk toenemen. Het inkomen van A stijgt van 35 naar 38 terwijl het inkomen van B bijvoorbeeld maar stijgt van 42 naar 43. Het logische gevolg is dan ook een toename van het gemiddelde inkomen en een afnemende inkomensongelijkheid (omdat de som van afwijkingen met het nieuwe gemiddelde inkomen is afgenomen).

Vervolgens voegen we huishouden F toe aan de populatie. Dit is bijvoorbeeld een jong gezin dat voor het eerst een aangifte indient. Het inkomen van F ligt dan ook aanzienlijk lager dan de inkomens van de 5 'oudere' huishoudens. Door het toevoegen van F aan de bestaande populatie, daalt het gemiddelde inkomen en stijgt de inkomensongelijkheid binnen de groter geworden populatie. In situatie 3 wordt

huishouden F toegevoegd aan de oorspronkelijke situatie 1, terwijl in situatie 4 dit extra huishouden wordt toegevoegd aan de oorspronkelijke

situatie 2. De stap van situatie 1 naar 2, leverde een minder ongelijk beeld op. Voegen we aan beide situaties één extra afwijkend inkomen toe, dan stijgt de ongelijkheid, ongeacht de evolutie binnen de bestaande populatie (van A tot E). Hierbij dient benadrukt dat de toenemende ongelijkheid het gevolg is van het afwijkende inkomen van het extra gezin. Mocht deze nieuwe aangifte gelijk zijn aan de bestaande gemiddelde aangifte, dan nam de ongelijkheid af. Analooq zou in een voorbeeld met een grotere populatie waarbij de

11. Bemerk dat in dit voorbeeld de ongelijkheid niet wordt berekend a.d.h.v. de Gini-coëfficiënt.

inkomensongelijkheid gemeten wordt met de Gini-coëfficiënt, de ongelijkheid niet toenemen wanneer de inkomensverdeling binnen deze groep van toegevoegde extra huishoudingen dezelfde is als de inkomensverdeling van de oorspronkelijke populatie.

6. Sterke stijging aantal aangiften

Hoe representatief is bovenstaand voorbeeld waarin het aantal aangiften met één vijfde toeneemt? Op basis van gegevens in 'De Fiscale Statistiek van de Inkomens' (FOD Economie - algemene directie statistiek en economische informatie) blijkt in Figuur 1 dat het aantal fiscale aangiften in België steeg met ongeveer 1 200 000 eenheden tussen 1999 en 2005. Dit is een stijging van meer dan 26% in een relatief korte periode. Het aantal aangiften is nooit stabiel geweest. De figuur toont dat de toename lijkt te versnellen na 2001.

De sterke toename van het aantal aangiften is het resultaat van een aantal factoren. Ter vergelijking, de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd steeg in dezelfde periode 'maar' met ongeveer 5%. Hierbij zijn vooral de naar schatting 220 000 schoolverlaters tussen 1999 en 2005 van belang omdat zij voor het eerst een aangifte moeten indienen. Maar heel wat andere en tevens niet-economische factoren bepalen het aantal aangiften. Zo steeg het aantal gezinnen bestaande uit één persoon van 31.4% van het totale aantal gezinnen in 1991 naar 38.5% in 2005¹². Dit is een algemene trend die in alle Europese landen waar te nemen valt. Ook het aantal éénooudergezinnen in België steeg sterk sinds 1991. Het grote aantal echtscheidingen speelt hier zeker een rol. Tussen 1999 en 2005 waren er in België bijna 207 000 echtscheidingen.

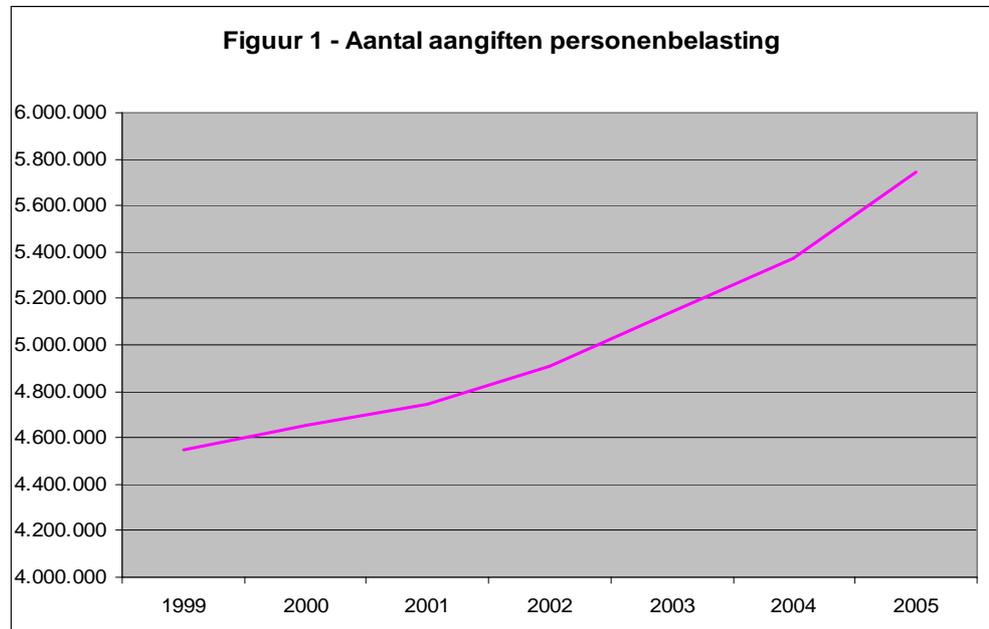
12.
http://www.gfk.nl/data/publicat/subjects/jaargids/2007/download/02_bevolking%20in%20BE.pdf.

Ongelijkheid en beleid?

Moeten beleidsmakers reageren op de toegenomen ongelijkheid in dit voorbeeld? Zo zou bij wet kunnen afgedwongen worden dat jongeren die voor het eerst de arbeidsmarkt betreden, een loon ontvangen dat exact gelijk is aan het gemiddelde nationale loon. Op deze manier neemt de inkomensongelijkheid nooit toe. Het is mogelijk dat de 'oudere' huishoudens deze maatregel niet verdedigen en daarbij komt de moeilijkheid dat jobs maar in beperkte mate vergelijkbaar zijn.

Analoog kan de beleidsmaker ook de belastingen sterk progressief verhogen en de gegenereerde fiscale inkomsten transfereren naar de jonge starter. Een hogere fiscale druk kan de 'oudere' huishoudens echter doen besluiten om minder te werken waardoor de fiscale basis samen met de inkomensongelijkheid krimpt. Het is dan ook niet zo eenvoudig om corrigerend maatregelen te ontwerpen die door iedereen ondersteund zullen worden en waardoor geen welvaartsverliezen gecreëerd worden.

Door al deze elementen stijgt het aantal aangiften sneller dan het aantal economisch actieven. Het aantal economisch actieven is niet alleen het gevolg van een binnenlandse demografische evolutie. Uit de Population and Vital Statistics van OESO volgt dat België in dezelfde periode ongeveer 150 000 migranten verwelkomde waarvan er natuurlijk een groot deel ook een fiscale aangifte dient in te vullen.

Bron: 'De Fiscale Statistiek van de Inkomens' (FOD Economie - algemene directie statistiek en economische informatie).

Andere verklaringen voor de toename van het aantal aangiften zijn te vinden in de toenemende (deeltijdse) studentenarbeid¹³ en wijzigingen in de fiscale en sociale wetgeving waardoor bepaalde voorheen vrijgestelde bevolkingsgroepen ook een aangifte moeten indienen.

De explosie van het aantal aangiften is dus niet noodzakelijk een indicatie van een economische groeispurt. Het aantal nieuwe banen in de periode tussen 1999 en 2005 komt niet in de buurt van 1 200 000.

7. Nieuwe aangiften = lage inkomens

Analoog met het voorbeeld, rijst de vraag of deze sterke toename van het aantal aangiften de berekende inkomensongelijkheid al dan niet beïnvloedt. Indien de nieuwe aangiften

oververtegenwoordigd worden door (zeer) lage of door (zeer) hoge inkomens, kan hierdoor de berekende inkomensongelijkheid toenemen. Wanneer de nieuwe aangiften mooi aansluiten bij de bestaande inkomensverdeling van de populatie, zal de inkomensongelijkheid volgens dezelfde berekeningen eerder stabiel blijven.

Op basis van gegevens van de FOD Economie (Algemene directie statistiek en economische informatie) is het mogelijk de recente inkomensevoluties per inkomensgroep samen te vatten zoals in Tabel 2. Hierbij wordt de Belgische bevolking opgedeeld volgens inkomensdeciel. Elk deciel vertegenwoordigt 10% van de fiscale aangiften. D1 staat voor de 10% laagste aangiften; 90% van de populatie diende dus een hogere fiscale aangifte in. In 1999 tekende D1 voor 1.7% van het

13. Hierdoor dienen meer en meer studenten een fiscale aangifte in zonder dat ze deel uitmaken van de groep 'schoolverlaters'.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005/1999
D1	3911	3929	3982	3833	3318	2684	1727	0,44
D2	8981	9194	9561	9561	9208	8835	7853	0,87
D3	11526	11776	12175	12176	11867	11587	10885	0,94
D4	13858	14214	14566	14742	14475	14196	13373	0,97
D5	16336	16829	17159	17501	17373	17138	16454	1,01
D6	19114	19745	20021	20529	20549	20412	19948	1,04
D7	22713	23458	23751	24375	24446	24334	23983	1,06
D8	28001	29021	29442	30292	30427	30335	29959	1,07
D9	36232	37760	38436	39768	40233	40353	40218	1,11
D10	64619	68619	69779	74141	74312	74674	75446	1,17
Groei BBP	3,30%	3,90%	0,70%	1,40%	1,00%	2,80%	1,40%	
Bron: berekeningen op basis van 'De Fiscale Statistiek van de Inkomens' (FOD Economie - algemene directie statistiek en economische informatie).								

Tabel 2:

Evolutie van de gemiddelde netto-belastbare aangifte per inkomensdeciël (in €)

totale aangegeven belastbare netto-inkomen. In 2005 lag het aandeel van D1 nog maar op 0.7% van het total inkomen. D10 omvat de 10% hoogste fiscale aangiften en de som van D9 en D10 slaat op de aangiften van de 20% rijkste huishoudens. In 1999 vertegenwoordigden de aangiften van D10 bijna 29% van het totale belastbare inkomen. Het aandeel van D10 steeg tot 32.5% in 2005. De markante evoluties van de aandelen van D1 en D10 suggereren dat de ongelijkheid volgens de methode van de Gini-coëfficiënt is toegenomen tussen 1999 en 2005¹⁴. Bij volkomen inkomensgelijkheid in de perfect egalitaire maatschappij zouden beide decielen immers elk 10% van de totale inkomens aangeven en het is duidelijk dat het verschil met het dit 10%-streefdoel toeneemt voor zowel D1 als D10.

Tabel 2 toont de gemiddelde aangifte per inkomensdeciël. In elk deciel kunnen dus aanzienlijke inkomensverschillen

bestaan en dat geldt natuurlijk vooral voor D10 of het deciel van de 10%-rijkste huishoudens. De laatste rij van de tabel vermeldt de jaarlijkse groeivoet van de economie – groei van het BBP in % - of van de totale inkomens uitbetaald in ons land. 1999 en 2000 waren twee absolute topjaren. Ook in het zwakste jaar 2001 bleef de groei positief.

De rechterkolom uit Tabel 2 geeft de toename van de gemiddelde aangifte per deciel tussen 1999 en 2005. Hieruit blijkt dat tot en met D4, de gemiddelde aangifte daalde tussen 1999 en 2005 ondanks een positieve gecumuleerde economische groei in deze periode. 40% van de huishoudens zijn er dus op achteruit gegaan en vooral de aangiften in D1 zijn zeer sterk gedaald. Zonder enige nuancering of verwijzing naar de fiscale hervormingen sinds 1999 duikt het beeld op van een verarming van de helft van de bevolking. Want zelfs voor D5 is de gemiddelde aangifte amper gewijzigd. Voor D6, D7 en D8 is de toename van het fiscale inkomen positief

14. De evoluties voor de decielen van D2 tot D9 dient natuurlijk ook verwerkt te worden.

maar zeer beperkt. Alleen voor D9 en zeker voor D10 bedraagt de toename meer dan 10% tussen 1999 en 2005. Ontsnappen alleen de 20% rijkste huishoudens aan de algemene verarming? Ook dit is twijfelachtig. Volgens Tabel 2 ligt de toename van de gemiddelde aangifte zelfs voor D9 en D10 onder de cumulatieve toename van het inkomen tussen 1999 en 2005.

Een afname van het netto-belastbare inkomen kan het resultaat zijn van fiscale hervormingen waarbij een groter deel van het inkomen niet belast wordt (bijvoorbeeld door het verhogen van de belastingvrije sommen, door het verhogen van de forfaitaire beroepskosten of door het verhogen van de fiscale aftrek per kind). De fiscale hervormingen sinds 1999 hebben zeker een invloed op de cijfers maar Tabel 2 bewijst vooral dat heel wat van de nieuwe aangiften tussen 1999 en 2005 terecht zijn gekomen in de laagste inkomensdecielen. Tussen 1999 en 2005 zijn zowel de uitkeringen als de minimumlonen in België immers niet verlaagd en toch is de gemiddelde aangifte in D1 meer dan gehalveerd. Mochten de nieuwe aangiften tussen 1999 en 2005 vooral terecht zijn gekomen in D8 tot D10, dan zou de gemiddelde aangifte in D1 niet in dezelfde mate gedaald zijn.

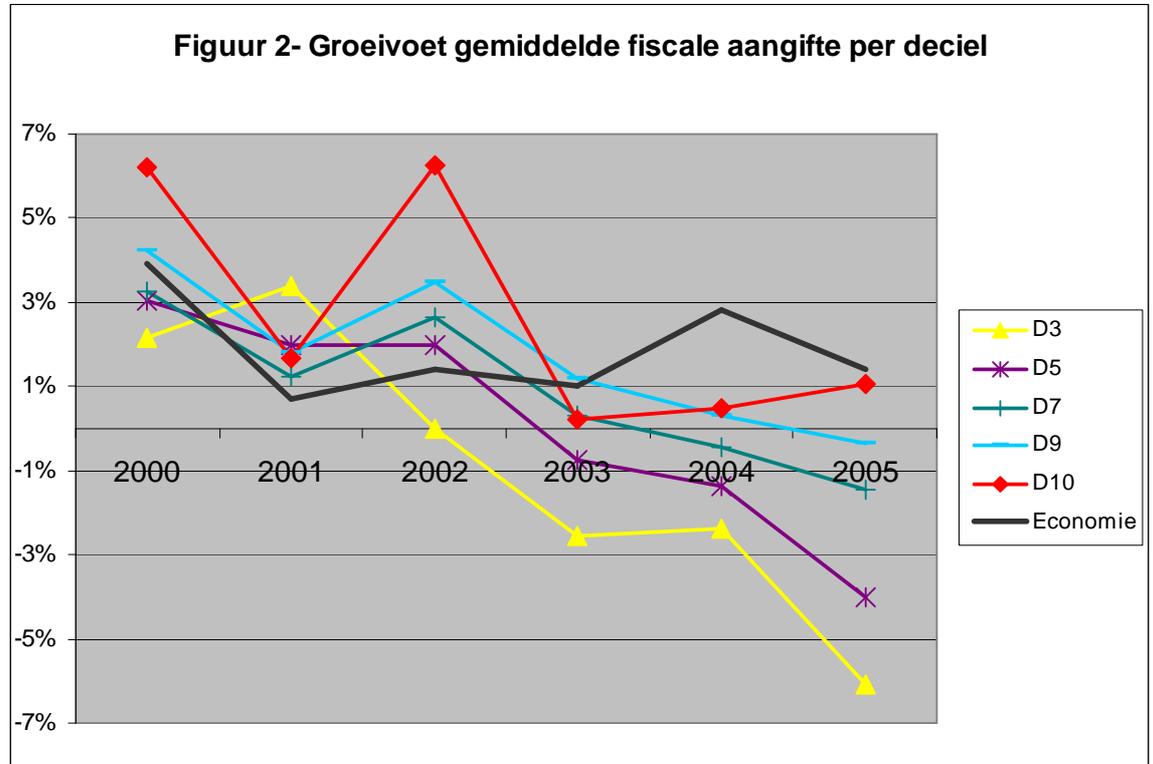
Los van deze evolutie per deciel blijkt uit Tabel 2 eveneens dat de kloof tussen D10 en alle andere decielen is toegenomen. In 1999 was de gemiddelde aangifte in D10 bijna vier keer groter dan de gemiddelde aangifte in D5. In 2005 was de gemiddelde aangifte in D10 al 4,6 keer groter dan de gemiddelde aangifte in D5.

15. Zie cijferreeksen leefloon bij <https://www.mi-is.be/>.

Hoe arm is D1?

De cijfers in Tabel 2 bieden onvoldoende informatie over de armoedeproblematiek van de fiscale huishoudens in D1. Zo hadden in 2005 ongeveer 570 000 fiscale huishoudens – alleenstaanden en gezinnen – een totaal jaarlijks netto-belastbaar inkomen van 1727 Euro. Dit betekent natuurlijk niet dat deze huishoudens moeten leven van 144 Euro per maand. In datzelfde jaar ontvingen in België ongeveer 75000 fiscale huishoudens een leefloon¹⁵. Het maandelijkse leefloon voor een gezin bedraagt momenteel 834 Euro. Dit komt neer op een jaarlijks leefloon van 10 000 Euro. Het reële inkomen van deze huishoudens kan hoger liggen door andere tegemoetkomingen, kinderbijlagen enzovoort. Wie moet leven van een leefloon en andere uitkeringen heeft het allesbehalve riant. Toch zijn er daarnaast in D1 ongeveer 500 000 andere fiscale huishoudens die niet leven van een leefloon en toch een netto-belastbaar inkomen van slecht 1727 Euro gemiddeld aangeven.

De gegevens uit Tabel 2 laten ook toe de jaarlijkse groeivoet van de gemiddelde fiscale aangifte per deciel te vergelijken met de algemene economische groei per jaar. De dikke zwarte lijn in Figuur 2 is het algemene groeicijfer waarmee de groeivoeten van de aangiften uit enkele decielen vergeleken worden.

Naast de al vermelde inkrimping van de gemiddelde aangifte in D1 en D2, valt in Figuur 2 op dat ook in de hoogste decielen de gemiddelde aangifte tussen 2003 en 2005 minder sterk groeit dan de totale Belgische economie. In 2001 en 2002 was de groei van de gemiddelde aangifte in de hogere decielen hoger dan de nationale economische groei. Vertrekkende van deze gegevens, lijkt het dat zelfs het inkomen in de twee rijkste decielen trager groeien dan het nationale inkomen. Echter, hierbij wordt genegeerd dat het aantal aangiften in elk deciel met 26% is gestegen sinds 1999. Door de sterke toename van het aantal aangiften in de lagere decielen, verschuiven heel wat gezinnen naar hogere decielen zonder dat zij een forse inkomensstijging kenden. Wie bijvoorbeeld in 1999 achteraan in D8 werd gerangschikt, kan met een

vergelijkbaar inkomen in 2005 terechtkomen in D9.

8. Mogelijke impact van nieuwe aangiften op Gini

Tabel 2 toont aan dat de nieuwe aangiften vooral in de lagere decielen werden gerangschikt maar niemand beschikt over precieze informatie over de feitelijke verdeling van alle nieuwe aangiften sinds 1999. Hierdoor is de precieze impact van de aangroei van het aantal aangiften op de evolutie van de Gini-coëfficiënt tussen 1999 en 2005 niet te berekenen. Om toch een ruwe inschatting te krijgen van de mogelijke impact op de gemeten inkomensongelijkheid, maken we gebruik van twee simulaties. Vertrekkende van de decielenverdeling van 1999, voegen we de 1 200 000 nieuwe aangiften tussen 1999 en 2005 als volgt toe aan de verdeling van

1999; 25% heeft een inkomen gelijk aan het gemiddelde inkomen van D1, 20% heeft het gemiddelde inkomen van D2, 20% heeft het gemiddelde inkomen van D3, 15% het inkomen van D4, 10% het inkomen van D5 en 10% het inkomen van D6. Al de andere inkomens blijven onveranderd. Hierdoor stijgt het totale aantal aangiften, wordt de oorspronkelijke decielenverdeling door elkaar geschud en kan een nieuwe Gini-coëfficiënt worden berekend.. Dit is simulatie 1 in Tabel 3. In simulatie 2 worden de nieuwe aangiften op een andere manier verdeeld: 40% krijgt het gemiddelde inkomen van D1, 30% het inkomen van D2, 20% het inkomen van D3 en 10% het inkomen van D4. In Tabel 3 worden de resultaten van beide simulaties vergeleken met de reële evolutie van de Gini-coëfficiënt voor belastingen in 1999, 2003 en 2004. De eigen berekeningen voor 1999, 2004 en 2005 zijn gebaseerd op de decielengegevens van de FOD (Algemene directie statistiek en economische informatie) en wijken lichtjes af van de gegevens in Tabel 1.

inkomensongelijkheid is niet meer dan het logische gevolg van het toevoegen van vooral lage inkomens aan een bestaande verdeling. Ter illustratie worden in Tabel 3 de Gini's uit de twee simulaties met 5 746 244 aangiften vergeleken met de reële Gini's voor belastingen in 2004 en 2005. Bemerkt dat in 2004 het aantal aangiften lager is dan in 2005. De vergelijking tussen de twee simulaties en de Gini's van 2004 en 2005 is problematisch omdat na 1999 de inkomens van alle huishoudens natuurlijk veranderd zijn terwijl deze in de simulaties als constant worden verondersteld. Toch valt op dat de Gini uit simulatie 2 nauw vergelijkbaar is met de reële Gini van 2004. Dit kan erop wijzen dat de gemeten toegenomen inkomensongelijkheid tussen 1999 en 2004 in belangrijke mate toe te schrijven is aan het sterk toegenomen aantal aangiften. Maar daarnaast zijn natuurlijk ook andere factoren in het spel. In 2005, een jaar met een forse toename van het aantal aangiften en een sterke daling van het gemiddelde inkomen in D1, steeg de Gini trouwens van 0.407 naar 0.425.

	1999	Simulatie 1	Simulatie 2-	2004	2005
Gini	0,376791	0,383108	0,404144	0,40728	0,425572
Aantal aangiften	4.546.244	5.746.244	5.746.244	5369652	5.746.244

Tabel 3
Gini voor belastingen op basis van twee simulaties

Het toevoegen van ongeveer 1 200 000 nieuwe aangiften aan de verdeling van 1999 doet de Gini-coëfficiënt voor belastingen stijgen van 0.373 tot 0.383 in simulatie 1 en tot 0.404 in simulatie 2. De aldus gemeten toename van de

9. Welk beleid?

De inkomensongelijkheid neemt toe in België. Het gebruik van de Gini-coëfficiënt als meetinstrument is zinvol maar heeft beperkingen in een zeer

dynamische omgeving. Het is dan ook noodzakelijk om de drijvende factoren achter de geregistreerde toename van de inkomensongelijkheid in kaart te brengen. Dit is een eerste stap om de betekenis van de toenemende inkomensongelijkheid te kunnen vatten en de juiste beleidsantwoorden te formuleren. Een situatie waarin de toenemende inkomensongelijkheid het gevolg is van een sterke verlaging van de lonen of van de uitkeringen vraagt een ander antwoord dan een situatie waarin de ongelijkheid het gevolg is van een zeer grote instroom van schoolverlaters die hun loopbaan net beginnen.

Uit de fiscale statistieken van België – de basis voor de berekening van de Gini's-blijkt dat de sterke toename van het aantal lage aangiften – te interpreteren als lage belastbare inkomens –de gemiddelde aangifte in de armste decielen doet dalen terwijl het gemiddelde belastbare inkomen in de hoogste decielen blijft toenemen. Hierachter zit een zeer complexe dynamiek waarbij niet-economische fenomenen een belangrijke rol spelen. Hoe kan de beleidsmaker omgaan met deze evoluties?

Wanneer omwille van demografische evoluties, relatief veel nieuwkomers op de arbeidsmarkt komen en hiervan blijft een groot deel single,

dan kan het moeilijk anders of de algemene inkomensongelijkheid neemt hierdoor toe. Dit is op zich echter geen probleem omdat deze nieuwkomers tijdens hun loopbaan kunnen opklimmen naar de hogere inkomenscategorieën. De gemeten inkomensongelijkheid is maar een momentopname en het persoonlijke inkomen verandert sterk gedurende de levenscyclus van het individu.

We weten ook dat het aantal gezinnen bestaande uit één persoon toeneemt in België. Hiervoor zijn diverse verklaringen. In België waren er tussen 1999 en 2005 in totaal 206 995 echtscheidingen¹⁶. Indien hiervan niemand hertrouwt, kan het aantal fiscale aangiften in principe toenemen met hetzelfde aantal. Dit betekent dat

206 995 oude fiscale aangiften vervangen worden door 413 990 nieuwe maar aanzienlijk lagere aangiften. Hierdoor stijgt de inkomensongelijkheid en ongetwijfeld ook de armoede. Maar wat kan de overheid hieraan doen? Huwen en scheiden blijven private beslissingen. Wanneer de overheid bijzondere financiële steun zou toekennen na een echtscheiding, promoot zij impliciet het scheiden en dit kan toch niet de bedoeling zijn.

Heel wat factoren achter de toenemende inkomensongelijkheid zijn het resultaat van een complexe sociale dynamiek en moeilijk te

“
*De gemeten
inkomens-
ongelijkheid is
maar een
momentopname
en het
persoonlijke
inkomen verandert
sterk gedurende
de levenscyclus
van het individu.*
”

16.
http://aps.vlaanderen.be/statistiek/cijfers/stat_cijfers_demografie_nieuw_excel.htm.

corrigeren door de overheid. Alleen wanneer volkomen duidelijk is 'waarom' de inkomensongelijkheid toeneemt, kan de overheid de juiste corrigerende maatregelen overwegen. De overheid heeft dus een studieopdracht waarbij de aandacht vooral moet gaan naar de dynamiek binnen D1.

Daarnaast telt natuurlijk het armoedebeleid. De bestrijding van de armoede is een kerntaak van de overheid, ongeacht de evolutie van de inkomensongelijkheid. Wat hebben armen eraan wanneer de algemene inkomensongelijkheid afneemt? Een goede detectie van armoede en het aanbieden van een perspectief op verbetering – in het bijzonder op de verbreken van de generationele armoede – zijn de fundamenten voor het beleid, ongeacht de evolutie van de ongelijkheid. Het verband tussen inkomensongelijkheid en armoede is dan ook allesbehalve eenduidig. Zo leren de fiscale statistieken dat van de 10% armste gezinnen er ongeveer 500000 niet leven van een leefloon en toch maar een gemiddeld netto-belastbaar jaarinkomen van 1727 Euro hebben.

10. Conclusies

Indien onze economie vooral een kenniseconomie wordt, kan de

inkomensongelijkheid alleen maar stijgen. Intussen stijgt de inkomensongelijkheid om andere redenen.

“

Heel wat factoren achter de toenemende inkomensongelijkheid zijn het resultaat van een complexe sociale dynamiek en moeilijk te corrigeren door de overheid.

”

Uitspraken over inkomensongelijkheid dienen onderbouwd te worden door algemene en representatieve indicatoren. Of het zinvol is om een zeer complex fenomeen zoals de inkomensdynamiek te willen vatten in één enkel cijfer, blijft een filosofische kwestie. Wie toch opteert voor een reductionistische indicator, dient oog te hebben voor de gevoeligheden van de gekozen indicator. Zo blijkt dat de berekeningen van de inkomensongelijkheid vooral gebaseerd zijn op een indicator die gevoelig zijn voor de evolutie van het aantal fiscale aangiften. Het valt op dat in België tussen 1999 en

2005 het aantal fiscale aangiften om diverse redenen gestegen is met maar liefst 26%. Uit cijfers van de FOD Economie blijkt overduidelijk dat vele van deze nieuwe aangiften terecht kwamen in de lagere decielen. Het logische gevolg hiervan is een stijging van de inkomensongelijkheid. De daling van het gemiddelde belastbare inkomen in D1 en andere lage decielen is echter niet het gevolg van een sterke verlaging van de lonen of van de uitkeringen. Ook de globalisering is niet verantwoordelijk voor deze evolutie. Hier speelt een

andere dynamiek waarvoor weinig aandacht is.

Indien het aantal aangiften blijft stijgen – en deze toename situeert zich vooral in de lagere inkomensdecielen-, dan stijgt hierdoor per definitie de geregistreerde inkomensongelijkheid. Mocht bijvoorbeeld het aantal echtscheidingen in België blijven toenemen, dan stijgt hierdoor de inkomensongelijkheid. Het is echter niet duidelijk wat de overheid hieraan zou kunnen doen. Het invoeren van een solidariteitsbelasting voor niet gescheiden koppels lijkt niet bepaald een optie.

Bij een verdere toename van het aantal aangiften, brengen de klassieke opties ter correctie van de inkomensongelijkheid weinig soelaas. 500 000 aangiften in D1 hebben een zeer laag gemiddeld belastbaar inkomen maar ontvangen toch geen leefloon. Het is dan ook allesbehalve eenvoudig om de grote maatschappelijk problemen achter inkomensstatistieken in kaart te brengen.

11. Beperkingen

Bij uitspraken over gemeten inkomensongelijkheid op basis van fiscale gegevens, dienen we enkele

bependingen expliciet te vermelden. Zo zou het aandeel van de informele economie in België oplopen tot ongeveer 20% van het BBP en deze inkomensstromen zijn natuurlijk niet opgenomen in de fiscale aangiften. Indien de inkomsten uit zwartwerk vooral ten goede komen aan huishoudens in de laagste decielen – die hun informele inkomsten combineren met een uitkering of deeltijdse baan-, dan kan zwartwerk aanzien worden als een belangrijk informeel herverdelingsmechanisme. Mochten de zwartwerkers vooral in de rijkste decielen te vinden zijn – bijvoorbeeld een burgerlijk ingenieur die op zaterdag als metser of behanger bijklust- dan is de werkelijke ongelijkheid veel groter dan gesuggereerd door bijvoorbeeld een Gini-coëfficiënt.

Last but not least, de fixatie op inkomensongelijkheid zegt niets over de ongelijkheid in vermogen, in kansen, in geluk, in beschikbare tijd, in schoonheid, in sociale vaardigheden, enzovoort. De titel van een van de belangrijkste artikelen van Amartya Sen, de Nobelprijswinnaar economie met het hart op de juiste plaats, is niet voor niets 'Equality of What?'¹⁷.

Johan Albrecht
Senior Fellow Itinera Institute

17.
<http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/sen80.pdf>.

Het Itinera Institute is een onafhankelijke denktank en doetank die, boven partijgrenzen, regionale verschillen en belangengroepen heen, wegen wil aanreiken voor beleidshervormingen met het oog op duurzame economische groei en sociale bescherming in België en zijn regio's.

Itinera Institute VZW-ASBL

Boulevard Leopold II Laan 184d - B-1080 Brussel - Bruxelles

T +32 2 412 02 62 - F +32 2 412 02 69

info@itinerainstitute.org www.itinerainstitute.org

L'itinera Institute est un think-tank et do-tank indépendant qui, au-dessus et au-delà des partis politiques, des différences régionales et des groupes d'intérêt, veut identifier les chemins de réformes qui garantissent une croissance économique et une protection sociale durables en Belgique et dans ses régions.

Verantwoordelijke uitgever - Editeur responsable: Marc De Vos, Directeur

---